

Cesty a zápasy české reformace

Historie – teologie – spiritualita

Tomáš Butta

Cesty a zápasy české reformace

Historie – teologie – spiritualita

Tomáš Butta

2024

Cesty a zápasy české reformace

Historie – teologie – spiritualita

ThDr. Tomáš Butta, Th.D.

Sazba a obálka: Ing. Pavel Blažek, jpb

Jazyková korektura: Mgr. Jana Krajčíríková

Tisk: Josef Sedláček Sprint Servis

Počet stran: 176

Vydala Církev československá husitská v edici
Blahoslav

Vydání první Praha 2024

Copyright © Tomáš Butta, 2024

ISBN 978-80-7000-196-7

Na obálce je obrázek přijímání podobojí z tisku z roku
1564.

Poděkování patří historikovi PhDr. Bohdanovi
Kaňákovi, Ph.D. za odborné konzultace.

Obsah

Úvodní slovo	7
I. JAN HUS	9
1. Bible a svědomí u Mistra Jana Husa	11
1.1 <i>Spirituální a etický odkaz Husovy osobnosti a díla</i>	11
1.2 <i>Pojetí autority Bible u Husa</i>	11
1.3 <i>Otázky lidského svědomí v Husových spisech a životě</i>	14
1.4 <i>Zájem o Jana Husa v současnosti a jeho aktuálnost</i>	19
II. VZNIK A PROGRAM UTRAKVISMU ...	25
2. Jakoubek ze Stříbra, zakladatel utrakvismu	27
2.1 <i>Jakoubek ze Stříbra představitelem teologie a liturgické praxe utrakvismu</i>	27
2.2 <i>Znovuzavedení vysluhování svátosti podobojí a její teologické zdůvodnění</i>	29
2.3 <i>Bible, církev a liturgie v Jakoubkově pojetí</i>	32
2.4 <i>Čtyři pražské články – programový dokument husitské reformace</i>	34
2.5 <i>Jan Žižka a přijímání podobojí</i>	38
III. HUSITSTVÍ – mučednictví, temné stíny násilí a problém války	43
3. Mučednictví a násilí v husitské době	45
3.1 <i>Jan Hus a mučedníci v utrakvismu</i>	45

3.2	<i>Temné stíny krutosti válek v dějinách a době husitské</i>	46
3.3	<i>Postoje k válce u husitských teologů a jejich biblická východiska</i>	48
3.4	<i>Násilí z náboženských motivů a norma Ježíšova evangelia</i>	54
3.5	<i>Motivy boje a míru v husitských písních a jejich biblická inspirace</i>	54
IV. STŘEDNÍ CESTA UTRAKVISMU		59
4.	Jan Rokycana teologem střední cesty	61
4.1	<i>Mistr Jan Rokycana a jeho úsilí o sjednocení i integraci utrakvismu</i>	61
4.2	<i>Boží zákon, Písmo svaté a tradice v Rokycanově teologii</i>	64
4.3	<i>K učení o víře a o církvi</i>	66
4.4	<i>Zápas o kalich a polemika s tábory o svátostech</i>	67
V. KONFESNÍ ROZRŮZNĚNOST		71
5.	Náboženská pluralita	73
5.1	<i>Náboženské směry v Čechách podle svědectví některých dobových pramenů</i>	73
5.2	<i>Jednota bratrská a cesta k České konfesi</i>	75
5.3	<i>Náboženské poměry v předbělohorské době</i>	78
VI. BÍLÁ HORA A JEJÍ DŮSLEDKY		83
6.	Bitva na Bílé hoře	85
6.1	<i>K náboženskému výkladu bělohorské bitvy</i>	85

6.2	<i>Bílá hora ve vzpomínce Církve československé husitské</i>	88
6.3	<i>Bílá hora v ekumenické perspektivě</i>	90
6.4	<i>Role náboženství a víry v události na Staroměstském náměstí v roce 1621</i>	91

VII. DĚDICTVÍ A ODKAZ JEDNOTY BRATRSKÉ V DÍLE J. A. KOMENSKÉHO ..

7.	Jan Amos Komenský	97
7.1	<i>Komenského ukotvenost v Jednotě bratrské</i>	97
7.2	<i>Jednota bratrská pronásledovaná ve vlasti a její situace v exilu</i>	98
7.3	<i>Komenského pohled na Jana Husa</i>	101
7.4	<i>Komenský vystaven kritice v Jednotě bratrské pro pansofické názory</i>	104
7.5	<i>Zanikající Jednota bratrská a její odkaz národu</i>	106
7.6	<i>Komenského vřelý vztah k národu a vlasti</i>	109
7.7	<i>Komenského univerzalizmus a ekumenická vize jednoty</i>	110

Poznámky	113
-----------------------	-----

Z pramenů a literatury	143
-------------------------------------	-----

Úvodní slovo

Zájem o husitství a českou reformaci mě provází po celou dobu mé služby duchovního a patriarchy Církve československé husitské. V zaměření a obzoru tohoto zájmu je nejen podrobnější a ucelenější poznávání jednotlivých postav a dramatických událostí, ale především nábožensko-teologická tematika spojená s obdobím české reformace. I přes vzdálenost a odlišnost doby zůstávají mnohá tato témata stále živá a aktuální. K nim náleží zvláště autorita Písma svatého, svátost večeře Páně i další svátosti, církev a společnost, životní styl a etické rozhodování křesťana, násilí a mír, ekumenismus. V uplynulých letech jsme prožívali řadu dějinných výročí jako v roce 2014 (1414 – znovuoobnovení přijímání eucharistie podobojí), v roce 2015 (1415 – mučednická smrt Mistra Jana Husa), v roce 2016 (1416 – mučednická smrt Mistra Jeronýma Pražského), v roce 2020 (1420 – založení Tábora, narození krále Jiřího z Poděbrad) (1620 – bitva na Bílé hoře), v roce 2021 (1621 – poprava na Staroměstském náměstí) a v roce 2022 (1592 – narození Jana Amose Komenského). Těmto výročím jsme se v Církvi československé husitské průběžně věnovali zapojením do akcí i jejich spolupořádáním a vydáváním příležitostných odborných publikací a popularizačních článků. Nepřeberné množství publikací historiků, teologů a dalších odborníků ze starší doby i současnosti nám umožňuje detailnější a ucelenější vhled do dějinné reality a ideových zápasů tohoto období. Jejich četba je užitečná, abychom se vyvarovali zjednodušujících pohledů a úsudků. Výběrový seznam

těchto prací i pramenů poslouží pro orientaci a k získávání hlubších znalostí a promýšlení otázek v různých dobových i současných myšlenkových, společenských a kulturních souvislostech. Děkuji všem spolupracovníkům, kteří se osobností a dílem Mistra Jana Husa, tematikou husitství a české reformace z různých úhlů pohledu zabývají. Tato publikace je zamýšlena jako studijní materiál pro duchovní a členy Církve československé husitské i další zájemce k 600. výročí smrti Jana Žižky z Trocnova.

V adventním čase L. P. 2023

Tomáš Butta

I.
JAN HUS

1. Bible a svědomí u Mistra Jana Husa

1.1 Spirituální a etický odkaz Husovy osobnosti a díla

V samotných počátcích české reformace vystupuje do popředí osobnost Mistra Jana Husa.¹ Byl povoláním knězem a učitelem pražské univerzity s kazatelským úkolem vykládat Bibli v českém jazyce a šířit její poselství z kazatelny v Betlémské kapli v Praze, kde působil v letech 1402–1412. Především byl člověkem víry, který čerpal své poznání v první řadě z Bible a z křesťanské i antické tradice. Kládl otázky týkající se morálního rozhodování a jednání. Usiloval o hledání pravdy v dialogu, neboť pravda je víc než moc. V rozhodování chtěl obstát před svým svědomím, neboť nadčasové duchovní hodnoty jsou víc než chvilkový prospěch a dočasné výhody. Svým spirituálním a etickým odkazem Mistr Jan Hus překračuje dobu, ve které žil, a může nás oslovovat i dnes.

1.2 Pojetí autority Bible u Husa

S myšlením a životním zápasem Mistra Jana Husa úzce souvisí dvě témata – Písmo svaté a svědomí. Bible představuje určitou objektivní normu křesťanské víry a života a svědomí má naproti tomu subjektivní niterný charakter. Obojí můžeme u Husa vidět ve vzájemné vztáznosti. Vyzdvižení významu Bible u Mistra Jana Husa je třeba nahlížet v souvislostech s biblicismem teologů pozdního středověku. V té době dochází k překladům Bible do národních jazyků a jejímu šíření

i přes oficiální zákaz církve. Studium Bible se zabýval a podporoval její překlad do anglického jazyka teolog Jan Viklef,² který Husa filozoficky i teologicky rozhodujícím a podstatným způsobem ovlivnil.³ Amedeo Molnár upozornil na Husovu vnitřní proměnu, která byla způsobena příklonem k Písmu a jeho hlubším poznáváním. Je vyjádřena formulací „*když jsem Písmu srozuměl*“.⁴ Hus vykládal Písmo na teologické fakultě v univerzitním prostředí, a především z Bible vycházel jako kazatel ustanovený v Betlémské kapli určené pro kázání Božího slova v českém jazyce.⁵ Hus měl ve své knihovně latinskou a českou Bibli. Podílel se pravděpodobně na překladu latinské Bible do češtiny. Husovou mateřštinou byla čeština, měl znalost latiny, dá se tušit, že i němčiny, o řečtině lze hovořit s opatrností. Předpokládá se, že vlastnil i řecký Nový zákon nebo k němu měl přístup.⁶ Když byl uvězněn v Kostnici, žádal svého průvodce Jana z Chlumu, aby mu opatřil Bibli a mohl ji mít u sebe i ve vězení.⁷

Ve *Výkladech Sentencí* Petra Lombardského říká: „*Písmo svaté člověka posvěcuje a činí člověka moudrým.*“⁸ Definuje Písmo svaté tak, že „*jest slovo boží Kristus s tím, co skrze něho bylo pokolení lidskému řečeno a zjeveno, aby kvůli dosažení věčné blaženosti od lidí pevně bylo drženo a věřeno.*“⁹ Christocentricky Hus chápe i Starý zákon, jak je zřejmé v české Postile: „*A že i v Mojžíšově zákoně, i v prorocích i v psalmiech psáno jest o Kristovi, kterak jeho život měl jest býti, a to vše bylo od Boha promluveno, protože musilo to vše naplněno býti, aby Bóh byl od nás v pravdě nalezen jako věrný pán, jenž nemóž selhati.*“¹⁰

U Husa není pojetí Písma jako ve světové reformaci ve smyslu výlučné autority *sola scriptura*. Písmo (*scriptura*) není v protikladu k tradici (*traditio*) a rozumu (*ratio*).¹¹ Nacházíme u něho vyvážený poměr Písma, tradice a rozumu¹² a chybí u něho ovzduší srážky rozumu a biblické autority.¹³ Hus měl úctu k rozumu a rozumovému poznání¹⁴, a stojí tak blízko Platonovi a Augustinovi, Aristotelovi, scholastice a Tomáši Akvinskému.¹⁵ Rozum nebyl pro Husa autonomní, ale totálně závislý na živoucí pravdě evangelia.¹⁶

Jan Hus a husitští bohoslovci respektují tradici a autoritu církevních učitelů, kterých se dovolávají ve svém teologickém sporu s představiteli tehdejší církve. Z nich je u Husa zřejmě nejčastěji citován církevní otec Augustin.¹⁷ Ve *Výkladu Sentencí Petra Lombardského* je však Tomáš Akvinský citován pravděpodobně nejčastěji hned po Augustinovi.¹⁸

Ačkoliv Hus uznává důležitost autority lidského rozumu i církevní tradice, přece jen je pro něho Pravda Písma svatého základem a nejvyšší autoritou. Lidský rozum má pro Husa závažnost, přesto říká, že „**Boha výše klásti jest než rozum lidský**“.¹⁹ Autorita učitelů a církevní tradice mají svoji významnost, a přece jsou podle Husa závaznými jen tehdy, vypovídají-li pravdy Písma a jsou-li s nimi v souladu.²⁰

S církevním učitelem Augustinem říká Mistr Jan Hus, že „**všechna pravda je obsažena v Písmu**“.²¹ Ve spise *O církvi* nacházíme také Augustinův výrok: „**Písmo svaté je zrcadlo, kterým bychom měli celý svůj život řídit**.“²² Hus ve svých spisech používá obraz „zrcadla“ (*lat. speculum*) častěji, což souvisí s jeho filo-

zofickým realismem i s jeho nahlížením na skutečnost v eschatologické perspektivě²³ ve smyslu Pavlova výroku: „*Nyní vidíme jako v zrcadle, jen v hádance, potom však uzříme tváří v tvář*“ (1 K 13,12).

Ve svém spise *O postačitelosti Kristova zákona*, připraveném pro Kostnický koncil, vyslovuje Hus přesvědčení, že v Bibli je vyjádřen Boží zákon. „*Božským zákonem totiž, a tak zákonem Ježíše Krista se především nazývá zákon Boží, vyjádřený v Písmu svatém.*“²⁴ Tímto zákonem je podle Husa láska.²⁵ Tento Kristův zákon lásky je určující a dostačující jako nejvyšší norma pro život církve i pro každého jednotlivého křesťana.²⁶ S myšlenkami o nejvyšší autoritě zákona Kristova (*lex Christi*) jako zákona božské lásky (*lex divini amoris*) se setkáváme u Tomáše Akvinského v jeho výkladu Desatera. Akvinský říká, že byl dán pro překonání zla zákonem Kristův, zákonem evangelijním, který je zákonem lásky (*lex Christi, lex evangelica, lex amoris*).²⁷ Pro Husa není charakteristický jen pojem pravdy, ale také lásky, která je vyjádřena v Kristově zákoně.

1.3 Otázky lidského svědomí v Husových spisech a životě

V pohledu soudobé psychologie a sociologie je svědomí definováno jako „*mravní odpovědnost vůči sobě samému*“²⁸ a jako „*forma prožívání hodnocení vlastních činů, motivů a citů*“.²⁹ Jestliže současná psychologie považuje svědomí za složku osobnosti kulturně a sociálně podmíněnou, osvojenou učením,³⁰ pak v teologickém pohledu můžeme svědomí chápat

II.
VZNIK A PROGRAM
UTRAKVISMU

2. Jakoubek ze Stříbra, zakladatel utrakvismu

Pražský utrakvismus jako „střední cesta“ s myšlenkovými teologickými východisky a církevní podobou bývá někdy neprávem opomíjen a pozornost a zájem je upřen spíše na radikální směry české reformace – tábory a Jednotu bratrskou, a také na proudy evropské reformace, přicházející k nám ze zahraničí – na luterství a kalvinismus, nebo na římský katolicismus spojovaný s barokní kulturou. Na základě poznatků z novější i starší historické literatury a pohledu do některých dobových pramenů se stává více zřejmý specifický charakter utrakvismu a jeho místo v náboženských a společenských dějinách naší vlasti i Evropy.⁷⁴ Ačkoliv utrakvismus, ve své dvě stě let trvající organizační podobě, po Bílé hoře zanikl, přesto je jeho dědictví patrné v církvích hlásících se k tradici české reformace.⁷⁵ S jeho odkazem se můžeme setkávat zejména v Církvi československé husitské.⁷⁶

2.1 Jakoubek ze Stříbra představitelem teologie a liturgické praxe utrakvismu

S počátky hnutí nazývaného utrakvismus je neodmyslitelně spjata postava univerzitního učitele, pražského kazatele a teologa Mistra Jakoubka ze Stříbra (1372–1429).⁷⁷ Historik F. M. Bartoš o něm hovořil jako o „druhém zakladateli husitství“ spolu s Mistrem Janem Husem.⁷⁸ Tento kazatel a teolog je jako „obnovitel liturgického utrakvismu“ považován za toho, kdo

se stal nejvýznamnějším nositelem reformních snah prvních dvou desetiletí 15. století. Jakoubek stál věrně po boku Mistra Jana Husa jako jeho přítel a podporovatel a stal se pokračovatelem v reformačním zápase. Podobně jako Mistr Jan Hus byl i on bytostně spjat s pražskou univerzitou a jejím myšlenkovým prostředím.⁷⁹ S pedagogickým univerzitním působením byla propojena i Jakoubkova kazatelská činnost. Jakoubek kázal v rámci univerzity v kostelích sv. Michala, Týnském chrámu a sv. Klimentu. Po smrti Mistra Jana Husa se stal kazatelem v Betlémské kapli.⁸⁰ Inspiračními zdroji a určujícími teologickými autoritami jsou pro Jakoubka zvláště Mistr Matěj z Janova⁸¹ a jeho spis *Pravidla Starého a Nového zákona (Regulae Veteris et Novi Testamenti)*⁸² svým biblickým důrazem,⁸³ a také anglický reformátor John Viklef,⁸⁴ jehož filozofické a teologické spisy se dostaly do Čech. Jakoubek byl zaujat Viklefovým učením a hájil na univerzitě jeho spis *Dekalog*. Do češtiny přeložil Viklefův spis *Dialog čili Hádání Pravdy se Lží* o světském majetku církve.⁸⁵ Viklefismus se u Husa a jeho druhů, k nimž patřil též Jakoubek ze Stříbra, prosadil proto, že z velké části vyjadřoval tytéž názory, k jakým dospělo domácí reformační myšlení.⁸⁶

O Jakoubkovi lze hovořit jako o „předním teologovi husitství“, neboť položil myšlenkové základy husitství a mnozí další bohoslovci české reformace na něho navazovali. Měl výrazný podíl na „znovuobjevení kalicha“ v Čechách i na formulování základního reformačního programu vyjádřeného ve čtyřech pražských artikulech,⁸⁷ a též na ustavení samostatné církve ná-

rodního charakteru, české husitské církve.⁸⁸ Potvrzení autoritativní pozice Jakoubka ze Stříbra bylo výsledkem husitské synody v Karlově koleji 4.–7. července 1421. Byla svolaná arcibiskupem Konrádem z Vechty, ale ten pro nemoc nebyl přítomen. Volbou čtyř správců husitského duchovenstva učinila zásadní krok k vytvoření (zemské) národní církve a tato synoda stanovila principy, kterými se utrakvistická církev řídila dlouhá desetiletí.⁸⁹ I když Jakoubkovo učení v počátečním období obsahuje některé radikální prvky a výrazné eschatologické motivy, stává se stoupencem „střední cesty“. Svým dílem polemizoval s extrémními chiliastickými výklady biblických proroctví. Vedl na jedné straně spor s radikálními tábory, ačkoli vycházeli z jeho učení, ale také vystupoval proti Příbramovu konzervativnímu křídlu, které se snažilo o dohodu s Římem.

Jakoubek neusiloval ani o hodnosti univerzitní, ani o hodnosti v duchovní správě, světská sláva ho neoslovovala, přesto se stal vůdčí osobností husovského tábora.⁹⁰ Jeho žák Jan Rokycana o něm hovořil na Basijském koncilu jako o člověku, který se nepachtil za zlatem, vyhýbal se beneficiím, byl střídmy a zbožný. Chválil také jeho učenost, neboť byl mistrem svobodných umění a bakalářem teologie, již do hloubky ovládal.⁹¹ Vědění pěstované pro zisk a slávu podle Jakoubka nemůže být cestou k pravdě.

2.2 Znovuzavedení vysluhování svátosti podobojí a její teologické zdůvodnění

Zásadním impulsem pro počátky husitství se stalo

III.

HUSITSTVÍ – mučednictví, temné stíny násilí a problém války

3. Mučednictví a násilí v husitské době

3.1 Jan Hus a mučedníci v utrakvismu

Na desce památníku obětem upálených a popravených husitů v Chotěboři je událost z února roku 1421 dávána do souvislosti s událostí upálení Mistra Jana Husa v Kostnici v roce 1415. Hus zemřel smrtí upálením jako církví odsouzený kacíř. Od 13. století byl zaveden pro zatvrzelé kacíře trest smrti upálením. Hrozná smrt byla spojena se symbolickým významem, že touto popravou církev neprolévá krev. Kazatel a teolog Mistr Jakoubek ze Stříbra církví označené kacíře Jana Husa a Mistra Jeronýma Pražského nazval „*blahoslavenými mučedníky*“.¹⁶³ V husitství se projevoval v návaznosti na starokřesťanskou i středověkou liturgickou praxi kult mučedníků, těch, kteří zemřeli násilnou smrtí pro svoji víru, zvláště pro Kristův zákon a pro zastávání kalicha – přijímání podobojí.¹⁶⁴ Jejich památka byla uchovávána v bohoslužebných shromážděních a kázáních, doložena v liturgických textech i na konkrétních místech.¹⁶⁵

K prvním mučedníkům Martinovi, Janovi a Staškovi z roku 1412 přibyli dva husité upálení počátkem června 1415 v Olomouci. Papež Martin V. vydal dvě buly proti husitskému kacířství 22. února 1418 a vyzýval ke stíhání kacířů inkvizicí. V období let 1419–1420 probíhaly „hony na kacíře“. V roce 1420 byli uvrženi do kutnohorských dolů „kutnohorští mučedníci“ a „litoměřičtí mučedníci“ byli utopeni v Labi, jak o tom zachycuje zprávu i Jan Amos Komenský ve svém spise

*Historie o těžkých protivenstvích církve české.*¹⁶⁶ V tomto spise jsou patrné Komenského sympatie k táborům (Táborským), neboť Jednota bratrská myšlenkově navazovala na biblicky důsledné učení táborů s tím, že inspirována Petrem Chelčickým odmítala užití násilí.

3.2 Temné stíny krutosti válek v dějinách a době husitské

Hromadné nemilosrdné usmrcování spojené s krutostí se vyskytovalo během lidských dějin v čase válek. V Evropě tomu bylo na počátku novověku v čase třicetileté války, a také již ve válkách husitských náležejících do středověku.

Husitům se vytýká násilí a krutost. Husité však válku nevyvolali, ale dožadovali se zprvu mírovou cestou náboženské svobody. To však nebylo ze strany tehdejší středověké církve umožněno, nýbrž husité byli pro své náboženské přesvědčení vystaveni jako církví označení kacíři útisku a násilí, jak to vyjádřil husitský kněz a teolog Martin Lupáč ve svém obranném spise: „...**protivníci pravdy žádného místa ke slyšení nepůjčivše, počali pokojným Čechům náramně veliké nátisky činiti, pálením, mordováním, do šachet zaživa metáním, topením, u vězení mořením, a jinými divnými smrtmi a násilím...**“¹⁶⁷ Staré letopisy české podávají četné zprávy o upalování těch, kteří byli v boji poraženi a patřili k nepřátelské straně. Událost v Chotěboři je zde podrobněji popsána tak, že Jan Opočenský tábory vylákal ven z města a slíbil jim na svou víru a čest, že je zachová při životě. Ve skutečnosti byli nahnáni do tří

stodol a upálení. Vyskytuje se zde údaj o sedmi stech obětí z řad husitů a životy čtyřiceti dalších byly ukončeny v Horkách u Čáslavi.¹⁶⁸ Podle svědectví *Kroniky Vavřince z Březové* bylo zabito více než tisíc mužů a Petr Hromada a dva kněží byli následně upálení na náměstí v Chrudimi.¹⁶⁹

Zvláště událost v Chotěboři v únoru roku 1421 dokládá krutost, kdy se oběťmi stali husité, respektive táboři. Určitou odvetou bylo později dobytí města Chomutova husity. Podle prof. Františka Šmahela Chomutovský masakr patří k nejtemnějším událostem celých husitských válek, kdy **„táboři, jako by chtěli pomstít své pobité bratry z Přelouče, z Chotěboře a jiných míst“**.¹⁷⁰ Nutno podotknout, že masakry obyvatelstva v případě dobytí města, jako například pobití a upálení v Přelouči nebo Chotěboři, byly spíše výjimečné, jak uvádí historik Martin Musílek ve stati v publikaci *Husitské století*.¹⁷¹

Válka však s sebou přinesla nezměrnou krutost a násilí, kdy lidský život protivníkům ztrácel svoji cenu. Tyto jevy byly ve válečné době na obou stranách. Prof. Petr Čornej ve své knize o Janu Žižkovi říká, že **„v drsné praxi, zacílené proti ideovým odpůrcům, si obě zneprátelené strany skutečně neměly co vyčítat“**.¹⁷² A prof. František Šmahel uvádí: **„Zlo však zůstává zlem, hanebnost hanebností, ať již jsou spáchány ve jménu sebevyššího cíle.“**¹⁷³

IV.
STŘEDNÍ CESTA
UTRAKVISMU

4. Jan Rokycana teologem střední cesty

4.1 Mistr Jan Rokycana a jeho úsilí o sjednocení i integraci utrakvismu

V roce 1911 vyslovil historik Kamil Krofta při přednášce v Rokycanech o Janu Rokycanovi jeho neobvykle kladné zhodnocení a tím i celého utrakvismu – neprávem opomíjeného a nedoceňovaného proudu a směru české husitské reformace: **„Je velmi rozšířené mínění, že pouze Jednota bratrská byla pravým dědicem husitství, že vlastní strana podobojí, jejímž hlavním představitelem je Rokycana, zpronevěřila se původním tradicím českého hnutí náboženského, že se její husitství scvrklo na pouhé uctívání kalicha, že tito husité byli již jen kališníky. Nezdá se mi, že by bylo toto mínění správné. Není pochyby o tom, že stanovisko Táborů a Bratří bylo důslednější, že v těchto dvou stranách vyvrcholilo české hnutí náboženské, proto však není potřebí soudit tak odmítavě o vlastní straně podobojí.“**²⁰² V pracích historiků z prostředí Církve československé husitské je toto docenění a kladné zhodnocení utrakvismu období Jana Rokycany a krále Jiřího z Poděbrad zřejmé u Miloslava Kaňáka.²⁰³ V návaznosti na něho a další badatele, jako je Zdeněk V. David,²⁰⁴ upozorňuje Jan Blahoslav Lášek na trvalý úkol ukazovat, že **„utrakvismus byl skutečnou a pravou reformací“**.²⁰⁵

Mistr Jan Rokycana se přihlásil k učení Mistra Matěje z Janova²⁰⁶ a k učení Mistra Jana Husa²⁰⁷ a jeho duchovním učitelem a otcem byl především Mistr Ja-

koubek ze Stříbra.²⁰⁸ Jejich pokračovatel, univerzitní mistr a věhlasný týnský kazatel Jan Rokycana,²⁰⁹ stál na svém místě v pohnutých dobách, kdy se jednalo o bytí a nebytí kališnické strany, stejně nepohnutě jako jeho oba slavní předchůdci v jejím vůdcovství, Mistr Jan Hus a Mistr Jakoubek ze Stříbra.²¹⁰ Jan Rokycana se vyznačoval organizačním talentem a schopnostmi, přesto byl i on významným husitským teologem, pojednávajícím o věroučných i etických otázkách, i když bývá jeho uvažování spojováno spíše s „praktickou teologií“,²¹¹ otázkami církve a její svátostné praxe, zbožnosti a křesťanského života s důrazem na morální obrodu pod autoritou Božího zákona. Svým kazatelským uměním je Mistr Jan Rokycana srovnatelný s betlémským kazatelem Mistrem Janem Husem. Jeho sbírka českých kázání *Postila* náleží ke klenotům starší české literatury.²¹² Zaujímá významné místo i v dějinách utrakvistické liturgie, neboť zaváděl české části v mešním obřadu.²¹³ Dokládají to i Žaloby proti Janu z Rokycan z roku 1461: „**Čte při mši evangelium a epištolu, modlitby a podobně, zpívaje mateřskou řečí lidovou píseň založenou na Písmu. Jiní z jeho stoupců celebrují v mateřské řeči celou mši, další jenom evangelium, jiní kánon, jiní, co se jim zlíbí.**“²¹⁴

Jan Rokycana usiloval o integraci sjednocené utrakvistické církve do katolické církve a současně o zachování její samostatnosti a svébytnosti. V roce 1435 se stal jejím zvoleným arcibiskupem, který však nebyl ze strany římské církve nikdy uznán.²¹⁵ Rokycana, i když hledal cestu smíru a dohody s římskou církví, neustoupil ani o píď z radikálních Jakoubkových teo-

logických pozic. Byl vystaven nenávislné kritice a žalobám ze strany římských katolíků,²¹⁶ ale ani ze strany některých představitelů Jednoty bratrské nebylo jeho hodnocení lichotivé.²¹⁷ Rokycana byl v náročné obtížné pozici hledání „střední cesty“²¹⁸ mezi mírem za cenu ústupků, anebo bojem za každou cenu. V kázání na text z Lukášova evangelia 22,24-27 aktualizuje svár mezi učedníky tak, že když se někdo sváří kvůli křivdě, která se děje jemu, je to podle Rokycany zlý svár. Když se však někdo sváří pro Boží křivdu, to je dobrý, svatý svár. Když se děje křivda Bohu, tu by se měl svářit každý.²¹⁹ Situace husitství v době Rokycanově byla velice nesnadná, neboť se ocitlo na rozcestí mezi dvěma možnostmi, z nichž vlastně žádná nebyla dost dobře možná ani žádoucí. Rokycana zachovával věrnost základním husitským reformačním zásadám, na nichž se většina strany podobojí shodla. Nehnal národ do nového boje s římskou církví, ale pracoval na vybudování církevní správy a její pevné pozice ve státě a společnosti.²²⁰ Nikdy nespálil mosty k návratu do katolické církve, ale současně vybudoval utrakvistickou církevní organizaci a směřoval ke konceptu národní české církve.²²¹ Ve skutečnosti organizace církve podobojí byla po nejedné stránce původní, samostatná a na Římu prakticky nezávislá.²²² Středověká husitská církev byla vskutku církví národní.²²³ Rokycana s diplomatickou trpělivostí i rozhodností usiloval zajistit program čtyř pražských artikulů a samostatnost zemské církve opírající se o kompaktní úmluvy. Tato ideová i organizační jednota utrakvistické církve byla prosazována na úkor táborů, kteří kompaktní jako smírný kompromis

a Rokycanovu cestu odmítali. Pokud nepřijali Rokycanovo pojetí husitské věrouky, byli zbaveni vlivu zášahem Jiřího z Poděbrad, který si podrobil město Tábor roku 1452. Doba krále Jiřího z Poděbrad přinesla dovršení procesu sjednocení utrakvistické církve pod vedením Jana Rokycany.²²⁴ Přesto se biblický radikalismus odmítající svátostnou vazbu na římskou církev znovu projevil vznikem a osamocněním Jednoty bratrské v roce 1467. Navíc i v samotné kališnické církvi existovala dvě křídla – konzervativní a radikální.²²⁵ Tyto okolnosti i přístup ke kompaktátům ze strany Říma sice narušovaly koexistenci „dvojího lidu“, jak v době poděbradské, tak i v následující epoše jagellonské, přesto právě v tomto období se mohl utrakvismus rozvinout a stabilizovat.

4.2 Boží zákon, Písmo svaté a tradice v Rokycanově teologii

Jan Rokycana v jednom z kázání v Postile pro posluchače stručně shrnuje základní důrazy husitské věrouky, ke kterým náleží „**zákon boží, skutkové Ježíše Krista a apoštolská prvně církve**“.²²⁶ Pravidlem a základní autoritou víry je pro teologa Rokycanu Boží zákon, jeho výkladem jsou skutky Krista a potvrzují je apoštolové a prvotní církve.²²⁷

Mezi husitskými stranami – pražany a tábory i sirtoky – panovala shoda na autoritě Božího zákona a na pojetí církve v návaznosti na učení Mistra Jana Husa.²²⁸ Autorita Božího zákona je vyjádřena ve spise M. Jana Husa *De sufficiencia legis Christi* (O postačitel-

V.
KONFESNÍ ROZRŮZNĚNOST

5. Náboženská pluralita

5.1 Náboženské směry v Čechách podle svědectví některých dobových pramenů

Pohled na náboženskou situaci v Čechách na počátku 15. století nám poskytuje ve svém spise *O rotách českých jihočeský myslitel Petr Chelčický*.²⁶⁰ Staročeský pojem „rota“ znamená družinu, skupinu, zástup, množství, stranu i sektu.²⁶¹ Tento výraz se vyskytuje například v *Kronice Vavřince z Březové*, když užívá označení „*Wigglefova a Husova rota*“.²⁶² Tento pojem užívá i Jan Amos Komenský ve svém spise *Historie o těžkých protivěnstvích církve české*.²⁶³ Chelčického spis je kritickým popisem různých náboženských směrů v Čechách, zobrazujícím stav ještě před bitvou u Lipan a před přijetím kompaktát. První směr označovaný jím jako „rota papežova“ jsou římsští katolíci. Druhý směr jsou „pražští mistři a kněží“ – husité, kteří se v něčem s římskými katolíky shodovali, v něčem se od nich lišili.²⁶⁴ Třetím směrem jsou táboři, respektive „táborští kněží“. Ti sice hovořili o důležitosti zasazování se o Boží pravdu a hájení Božího zákona, ale Chelčický jim vytýká jejich násilné vojenské praktiky. Čtvrtým směrem jsou různé náboženské skupiny popírající některé články křesťanského učení. Sám Chelčický se neztotožňoval se žádným ze čtyř uváděných směrů.²⁶⁵ Chelčický hodnotil kladně některé tábořské motivy, jako jejich biblicismus, ale nesouhlasil s tábořským výkladem večere Páně a s bojovými praktikami. Chelčický ve svém radikálně pacifistickém myšlení odmítá politickou a vojenskou moc ve službě evangelia.

Člen Jednoty bratrské Jan Kálef, který kolem roku 1600 vycházel z textu Petra Chelčického, popisuje rozdělení na tři směry – pražské mistry, tábořské kněze, sloužící bez ornátu, a kněze sirotčí, kteří „*něco s mistry pražskými a něco s tábořskými drželi*“.²⁶⁶

Úsilí o sjednocení utrakvistické církve po smrti Mistra Jakoubka ze Stříbra ztělesňoval Mistr Jan Rokycana (1396–1471),²⁶⁷ který byl v roce 1435 zvolen arcibiskupem. S diplomatickou trpělivostí i rozhodností usiloval zajistit program čtyř pražských artikulů a samostatnost zemské církve opírající se o kompaktní úmluvy. Tato ideová i organizační jednota utrakvistické církve byla prosazována na úkor táborů, kteří kompaktní jako smírný kompromis a Rokycanovu cestu odmítli. Pokud nepřijali Rokycanovo pojetí husitské věrouky, byli zbaveni vlivu zásahem Jiřího z Poděbrad, který si podrobil město Tábor roku 1452. Dlouhé období, kdy byl Rokycana administrátorem kališnické církve, je charakterizováno její institucionalizací a upevněním pozic ve státě a společnosti.²⁶⁸ Přesto se biblický radikalismus odmítající kompaktní a vazbu na římskokatolickou církev projevil vznikem a osamostatněním Jednoty bratrské v roce 1467. Navíc i v samotné kališnické církvi existovala dvě křídla – konzervativní a radikální.²⁶⁹ Tyto okolnosti i přístup ke kompaktním ze strany Říma narušovaly koexistenci „dvojího lidu“ jak v době poděbradské, tak i v následující epoše jagellonské, třebaže v tomto období se mohl utrakvismus rozvinout a stabilizovat.²⁷⁰ V této době je také uskutečněna dostavba Týnského chrámu na Starém Městě Pražském, který byl hlavní církevní stavbou utrakvistů.

Prahu vladislavského období alegorickým způsobem popisuje v traktátu *Praga mystica*²⁷¹ utrakvistický kněz Jan Bechyňka (zemř. kol. 1507).²⁷² Z tohoto literárního díla prosvítají společenské a náboženské poměry v Praze v druhé polovině 15. století. Malá Strana s polovinou německých obyvatel představuje římskou církev, podobně i Hrad a Hradčany. Staré a Nové Město je místem utrakvistů, jak to popisuje Bechyňka slovy: „*Víra pod obojí způsobou, jako Staré s Novým Městem spojena, silnější a svorna jest...*“.²⁷³ Ale i zde však projevují své aktivity katolické řády, žijí zde židé a objevují se zde „pikhartové“²⁷⁴ – členové Jednoty bratrské. Vltavou rozdělená Praha je spojována mostem, kterým jsou – obrazně vyjádřeno – kompakována. „*Naši předkové, bojíce se stonutí s obou stran, udělali pevný most kamenných kompakát, jímž by k sobě po nich svorný a bezpečný přístup měli, totiž, aby se nehaněli, nezlořečili.*“²⁷⁵ Praha je vzorkem českého soužití dvojího lidu, dvojí kultury, v níž dělítkem je právě „víra“, rozdílná věrouka.²⁷⁶ Přesto katolíky Bechyňka charakterizuje útočností a utrakvisty snášenlivostí.²⁷⁷ Trpělivost a snášenlivost je vystižena metaforou ochranné hradby.²⁷⁸

5.2 Jednota bratrská a cesta k České konfesi

Jednota bratrská se utvořila v 15. století jako radikální reformační proud v rámci husitství a náleží k náboženskému hnutí označovanému jako „česká reformace“.²⁷⁹ První sbor Jednoty bratrské vznikl v Kunvaldu pod Orlickými horami, kam přišli Bratři z Prahy

VI.
BÍLÁ HORA
A JEJÍ DŮSLEDKY

6. Bitva na Bílé hoře

6.1 K náboženskému výkladu bělohorské bitvy

Bitvu na Bílé hoře³⁰⁶ nelze zjednodušeně vysvětlovat z národního stanoviska, neboť obě vojska, která se střetla na místě nedaleko Prahy, byla kosmopolitní. V čele tzv. českého stavovského vojska stáli velitelé jiných národností a většinu armády tvořili najatí vojáci, kteří nebyli Češi. Byli to zejména němečtí žoldnéři, Uhři, Rakušané. Tato bitva byla především nábožensko-politickým střetnutím mezi protestantskými stavy a katolickým vládcem.³⁰⁷

Bitva na Bílé hoře v kontextu své doby má svůj závažný náboženský rozměr. Doba 17. století byla dobou, kdy víra a náboženství, ať již katolické nebo protestantské, mělo v lidském životě podstatný význam. Bylo to i sto let od vystoupení Martina Luthera, období ostrých náboženských a věroučných sporů a střetů, ale i mystických a prorockých vizí. Na jedné straně bojiště byla armáda císaře, který ve spojení s papežem představoval jednotnou katolickou víru. Na druhé straně stálo protestantské vojsko, bojující za českého krále, který byl svým náboženským vyznáním kalvinista. Protestantská strana byla nejednotná a mezi luterány a kalvinisty existovalo vzájemné nepřátelství. Armáda protestantů tvořená najatými vojáky byla nejednotná a nesourodá, konfesně rozdělená. Na katolické straně, která se prokazovala větší jednotou a semknutostí, byl výsledek bitvy chápán jako vítězství nad kacíři s pomocí Boha, Marie a svatých. V tomto smyslu je upozorňováno na

postavu španělského karmelitána Dominika od Ježíše a Marie, který vstoupil do dění bitvy jako vizionář a jako ten, kdo byl přesvědčen o vítězství katolické strany a nabádal k útoku nerozhodné velitele. Karmelitán měl v ruce kříž a nosil u sebe obraz, který byl poškozený a měl sloužit jako doklad protestantského ikonoklasmu. Znevážení obrazu bylo pochopeno jako urážka Marie a svatých. Boj proti ikonoklasmu byl jedním z výrazných zdůvodnění a motivací boje. Po provedeném útoku císařských vojsk bitva nabrala náhlý obrat a vojáci z protestantského vojska začali většinou v panice a strachu zběsile prchat. Tato reakce se vysvětluje tím, že unavení a vyčerpaní vojáci měli za sebou náročný třídní přesun, málo jídla a také nedostali žold. Zvrat v bitvě nastal i přesto, že měli lepší strategickou polohu a jak bitva dopadne, nebylo zřejmé předem. Bitva byla vedena s mimořádnou prudkostí, jak to ve své knize popisuje francouzský historik a odborník na historii válečnictví Olivier Chaline.³⁰⁸ Během dvou hodin padlo na dva tisíce vojáků z obou armád. V dalších dnech pak následovalo drancování města Prahy, která se vzdala císařským vojskům bez boje, a král Fridrich uprchl s manželkou z Prahy.

Důležitou roli v bitvě sehrál motiv náboženského obrazu. Na poškozený obraz, nalezený v jednom městě v jižních Čechách, ukazoval karmelitán Dominik, aby tak vzbudil u velitelů a vojáků hněv proti těm, kteří náboženské obrazy odstraňovali a poškozovali. Jednalo se především o představitele kalvinismu, kteří v náboženských obrazech spatřovali modloslužbu. Zvolený král Fridrich Falcký byl kalvínského vyznání. Pražskou

katedrálu chápal jako svůj královský prostor a chtěl jej z iniciativy svého dvorního kazatele Skulkétyho upravit tak, aby vyhovoval bohoslužbě a slavení večere Páně podle reformované tradice, tedy se stoly s bílými ubrusy bez kříže, oltářů, soch a obrazů. Takové ničivé jednání s pohoršením nesli nejen katolíci, ale s takovým činem nesouhlasili ani utrakvisté a ani luteráni. Paradoxem tedy je, že v bitvě na Bílé hoře byl ikonoklasmus důležitým protireformačním motivem, a přitom většinový český utrakvismus ani luterství ikonoklasmus nepředstavovaly, ale naopak husité a luteráni ve svých kostelích rozvíjeli umění, jak je toho dokladem i hlavní kostel utrakvistů, staroměstský Týnský chrám.

Jestliže byl výsledek bitvy na katolické straně považován za vítězství, které způsobil sám Bůh, Marie a svatí, pak na straně poražených protestantských stavovských vojsk byl tento zdrcující výsledek považován za Boží trest. Sami někteří velitelé protestantských vojsk to takto chápali a viděli v tom příčinu jednání svých vojáků, jejich nekázně, drancování krajiny a násilí na jejich obyvatelích. Současně ale čeští stavové v dostatečné míře nevyplatili žold těm, kteří za ně a jejich věc bojovali proti císaři. Zajímavé je, že Komenský nevyčítal neúčast na povstání či dokonce zradu moravskému šlechtici Karlu staršímu ze Žerotína,³⁰⁹ nýbrž k němu choval stálou úctu a věnoval mu jako svému dočasnému ochránci i svůj spis *Labyrint světa a ráj srdce*.³¹⁰ Komenský prožíval události Bílé hory a její důsledky nesl na sobě osobně jako kněz Jednoty bratrské vypovězený pro své vyznání z vlastní země. Chápal politické události spojené s porážkou českých

stavů v náboženském smyslu jako Boží trest za hříchy lidu, který se týkal i Jednoty bratrské, jak dokládá jeho spis *Závěť umírající matky Jednoty bratrské*. Komenský hovoří v osobě své církve takto: „*Byla jsem podrobena Božímu trestu pro své hříchy a vypuzena ze svého národa a jazyka mezi cizí.*“³¹¹

6.2 Bílá hora ve vzpomínce Církve československé husitské

V době první republiky se k bělohorské mohyle konaly každoročně početné poutě členů naší církve z pražských náboženských obcí, zpravidla nejbližší nedělní odpoledne k datu 8. listopadu, neboť bitva se odehrála v neděli. Součástí tohoto shromáždění byla vzpomínka na padlé, promluvy duchovních a dalších osobností, zpěv husitského chorálu a hymny. Někdy se konala i bohoslužba. V roce 1920 se takové poutě účastnil i dr. Karel Farský, pozdější první patriarcha Církve československé (husitské). Karel Farský o událostech stavovského povstání a následcích bitvy na Bílé hoře pojednává ve svém spise *Stát a církev*, vydaném v roce 1924. V jeho pohledu „*v celém povstání stavovském znát vůbec velikou nedůslednost a polovičatost českých lidí*“.³¹² „*Rozšafní (prozíraví) mužové neočekávali z toho ničeho dobrého. Tak zejména dobrý český bratr Karel ze Žerotína na Moravě odmítl se účastnit akce proti císaři.*“³¹³ Události, které vedly k porážce na Bílé hoře, hodnotí Farský tak, že „*rozhodnutí o dalším vývoji náboženské kultury v národě českém bylo svěřeno najatým žoldněrům vedeným najatými generály*“.³¹⁴ Bílá hora byla v projevech a člancích v naší círk-

VII.
DĚDICTVÍ A ODKAZ
JEDNOTY BRATRSKÉ V DÍLE
J. A. KOMENSKÉHO

7. Jan Amos Komenský

7.1 Komenského ukotvenost v Jednotě bratrské

Jan Amos Komenský³²⁶ se narodil v roce 1592 v rodině, která náležela k Jednotě bratrské a žila na jižní Moravě. Za jedno z míst, kde se Jan mohl narodit, je považován Uherský Brod. Jiné místo označované za jeho rodiště je vesnice Nivnice. V Uherském Brodě se nacházel bratrský sbor, který byl obnoven v roce 1601 a dochoval se i jeho podrobnější popis včetně inventáře.³²⁷ Komenský záhy osiřel. Na hřbitově v Uherském Brodě byli pohřbeni jeho rodiče – otec Martin a matka Anna – i dvě jeho sestry Ludmila a Zuzana.

Později bydlel Komenský u své tety Zuzany Komňanské Nohálové ve Strážnici a v letech 1604–1605 studoval na tamní základní bratrské škole. Jeho spolužákem byl Mikuláš Drabík, který pocházel ze Strážnice a který ho provázel po celý jeho život. Dalším místem, které je spojeno s J. A. Komenským, je Přerov. Toto město bylo důležitým bratrským centrem na Moravě. Od roku 1607–1608 do roku 1611 se Jan v Přerově vzdělával na vyšší bratrské škole.³²⁸ V roce 2012–2013 zde probíhal archeologický průzkum a byl odkryt půdorys bratrského sboru i domu se třemi štíty a mezi nimi dlážděná ulička.³²⁹ Po svém návratu ze zahraničních studií v Německu na kalvínských akademiích v Herbornu a Heidelbergu Komenský vyučoval od roku 1614 na stejné škole v Přerově, kde byl předtím sám žákem.

V roce 1616 v Žeravicích u Kyjova byl v rámci synodu Jan Amos Komenský ordinován na bratrské-

ho kněze. Celkem bylo ordinováno 27 nových kněží. V Přerově Komenský působil do roku 1618, kdy odchází do Fulneku. Ve Fulneku byl silný německý bratrský sbor, který původně tvořili valdenští vypovězení z Braniborska.³³⁰ Od počátku roku 1618 byl správcem sboru i školy J. A. Komenský.³³¹ Komenský zajišťoval i okolní obce, kde Bratři žili. Právě jim později z exilu věnoval svůj německy psaný katechismus – příručku pro vyučování náboženství.³³² V těchto místech na Fulnecku se udrželi Bratři v hojném počtu až do 18. století. Odešli pak do Lužice, kde založili v roce 1722 osadu Herrnhut (Ochranov).³³³

7.2 Jednota bratrská pronásledovaná ve vlasti a její situace v exilu

Po neúspěšném stavovském povstání v roce 1618 a po bitvě na Bílé hoře 1620 musel Komenský opustit Fulnek a skrýval se v ústraní. Roku 1622 se odebral do Brandýsa nad Orlicí. Toto místo je spojeno s počátky Jednoty bratrské a pobýval zde Bratr Řehoř. Brandýs nad Orlicí spadl pod majetek Karla staršího ze Žerotína, který se zde narodil.³³⁴ Brandýs nad Orlicí se stal útočištěm bratrských kněží v době jejich vypovězení a pronásledování. Skrývalo se tam až dvacet čtyři kněží a mezi nimi i Jan Amos Komenský. Ten dedikoval svůj spis *Labyrint světa a ráj srdce* právě svému ochránci Karlu staršímu ze Žerotína.

Ve spise *Truchlivý* přijímá Komenský pobělohorskou situaci jako Boží soud. Neztrácí však naději a vytváří program obnovy pro dobu, kdy bude znovu mož-

ný návrat do vlasti. Příkladem je jeho spis *Haggaeus redivivus* (*Ageus znovuoživlý*), ve kterém myslí na obnovu vlasti a obnovu církve.³³⁵ Tato obnova křesťanství ve vlasti po návratu exulantů vychází z představy národní církve, kdy dojde ke spojení a jednotě všech křesťanů hlásících se k reformaci.³³⁶ Již před Bílou horou se Jednota bratrská stala součástí stavů podobojí, kteří přijali Českou konfesi z roku 1575.³³⁷ Ve spojené české církvi je na pozadí přítomen Husův program, neboť Mistr Jan Hus oslovoval všechny vrstvy národa. Vůči potridentskému katolicismu však byl Komenský kritický. Komenský myslel na Jednotu bratrskou, ale i na husity, na spojenou českou reformační církev, která se kryla se společenstvím národním. Jednota měla vyjít z izolace a měla se zapojovat ještě více do národní kultury. To je na pozadí spisu *Haggaeus redivivus*. I v *Závěti umírající matky Jednoty bratrské* z roku 1650 je v jednom z odkazů tzv. Šestera chápán ekumenismus jako spojení reformačních konfesí v jednu národní církev. Komenský připomíná přistoupení Jednoty bratrské k České konfesi z roku 1575 a ke společné konzistoři podobojí v roce 1610.³³⁸ Komenský pociťoval vděčnost a zároveň i značnou hrdost nad skutečností, že česká reformace jako kolektivní hnutí měla svůj evropský primát, proto ve svých pozdních *Výkřicích Eliášových* (*Clamores Eliae*) dokonce navrhuje, aby Jednota bratrská užívala název Husitská.³³⁹

Po Vestfálském míru již nebyla naděje na obnovu reformačních církví a jejich spojení ve vlasti. Jednota bratrská tak ztrácela svoji perspektivu. V době zanikající církve se v roce 1648 stává Jan Amos Komenský je-

jím posledním biskupem, respektive její české větve.³⁴⁰ S nasazením pro ni pracuje, obstarává hmotnou podporu, a především vydává její dokumenty a příručky pro její členy. Již v roce 1633 vydal *Řád církevní Jednoty českých bratří*, který opatřil poznámkami. V Amsterodamu vydává roku 1658 *Manuálník*, který je příručkou pro čtení Bible, roku 1659 *Kancionál* – zpěvník a katechismy – příručky pro výuku náboženství, a roku 1662 *Konfesi*. Toto vyznání víry Jednoty bratrské zastával po celý svůj život. Věnoval se také vydávání historických spisů, v nichž pojednával o dějinách Jednoty bratrské a české reformace, jakými jsou *Stručná historie církve slovanské* z roku 1660 a *Historie o těžkých protivěnstvích českých* vydaná 1663.

J. A. Komenskému ležela na srdci volba jeho nástupce, jak dokládá jeho korespondence,³⁴¹ zejména jeho dopis psaný v Amsterodamu 5. července 1661 seniorovi polské větve Jednoty bratrské Janu Bythnerovi (1602–1675).³⁴² Reaguje v něm na úmysl polského seniora, který chtěl pro své stáří ustanovit svého nástupce. Komenský to schvaluje a píše, aby také současně ustanovil nového biskupa české větve Jednoty bratrské. Komenský však nevidí naději, že by se mohl pro svůj věk dostavit, a proto přenechává celé řízení biskupské volby i zřizovacího úkonu na polském seniorovi. Komenský mu v dopise předává užitečné rady, neboť jak píše, byl přítomen při událostech volby a ordinace a zná historii Jednoty bratrské od jejího počátku. Komenský již dříve zřejmě v Lešně vydal *Řád Jednoty českých bratří* a znovu jej dal vytisknout v roce 1660 v Amsterodamu. Jeho součástí je i zřizování seniorů či biskupů s poznámka-

mi a vysvětlivkami Komenského. Volba biskupů ve staré Jednotě bratrské probíhala tajným hlasováním a byla provázena neustálými modlitbami. Komenský o službě biskupa v daných podmínkách Jednoty bratrské mluví ve svém dopise tak, že se jedná o „**vložení břímě**“, že to je „**opravdu spíše břímě než pocta, za tak obtížného stavu věcí**“.³⁴³ Ve svém dopise Komenský vyznačuje sedm vlastností a schopností, které podle něho má mít nositel biskupské služby. Jsou jimi: 1. hluboké teologické vzdělání, 2. nepředstíraná zbožnost, 3. ochota sloužit druhým, 4. obratnost ve vyřizování záležitostí, 4. horlivost pro Boží slávu a řád církve, 5. obliba u druhých v církvi a 7. komunikační schopnosti.³⁴⁴ Ačkoliv měl Komenský na mysli zcela konkrétně Petra Figula, který byl později skutečně v roce 1662 za českou větev zvolen a ordinován biskupem Jednoty bratrské, přesto tato Komenského kritéria mají svoji obecnější platnost.

7.3 Komenského pohled na Jana Husa

Jan Hus a Jan Amos Komenský – i přes odlišnost životního příběhu a údělu i časovou vzdálenosti dvou set let – mají k sobě velmi blízko. Spojuje je silná a odhodlaná touha i pevné úsilí po obnově a nápravě stavu křesťanství a společnosti jejich doby, a to v jejich nejhlubších příčinách. První z nich položil biblické základy programu reformy křesťanské církve a druhý je dovršuje v univerzálním celosvětovém kontextu jako pozoruhodný projekt všeobecné nápravy lidstva.

Jan Amos Komenský se k Janu Husovi zřetelně přihlašoval jako člen Jednoty bratrské a chápal její po-

Poznámky

- ¹ KEJŘ J.: *Jan Hus známý i neznámý*. Karolinum Praha 2010; ŠMAHEL F.: *Jan Hus. Život a dílo*. Argo Praha 2013; *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dneška*. Uspořádali Zdeněk Kučera a Tomáš Butta, Vydala Církev československá husitská, Blahoslav Praha 2013; SOUKUP P.: *Jan Hus*. In: *Husitské století*. Cermanová P., Novotný R., Soukup P. (eds.), Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, s. 53–70; CHADIMA M.: *Mistr Jan Hus. Člověk, teolog, mučedník*. Česká biblická společnost Praha 2014; SOUKUP P.: *Jan Hus. Život a smrt kazatele*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015; POSPÍŠIL C. V.: *Husovská dilemata*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2015; UHLÍŘ Zdeněk: *Jan Hus. Problém přijmout svobodu*. Národní knihovna České republiky, Praha 2015; VYBÍRAL Z., SMRČKA J.: *Jan Hus. O knězi, mysliteli a reformátorovi*. Město Tábor 2015.
- ² Srov. KAŇÁK M.: *John Viklef. Život a dílo anglického Husova předchůdce*. Blahoslav Praha 1973, s. 22–23.
- ³ Srov. POSPÍŠIL C. V.: *Husovská dilemata*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2015, s. 165–177.
- ⁴ MOLNÁR A.: *Hledej pravdu! Jan Hus*. In: *Na rozhraní věků. Cesty reformace*. Vyšehrad Praha 1985, s. 12.
- ⁵ Srov. LIGUŠ J.: *Husovo pojetí Písma podle jeho kázání*. In: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*. Praha 1995, s. 179–189.
- ⁶ HLAVÁČEK I.: *Husovy knihy. Několik úvah o Husově bibliotéce a užívání knih*. In: *Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, s. 93.
- ⁷ *Listy Husovy*. Upravil a přehlédl Bohumil Mareš, Druhé vydání Praha 1901, s. 172.
- ⁸ *Výklad Sentencí*. In: *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. Svazek III. Spisy latinské Přeložil M. Svoboda, Praha, cit. s. 8-9.

- ⁹ Tamtéž, cit. s. 15.
- ¹⁰ *Mistr Jan Hus: Postilla. Vyloženie svatých čtení nedělních.* Praha 1952, cit. s. 170.
- ¹¹ Srov. TRTÍK Z.: *Husův odkaz a oba principy reformace.* In: *Hus stále živý.* Sborník k 550. výročí Husova upálení. Uspořádal Miloslav Kaňák. Praha 1965, s. 39.
- ¹² Tamtéž, s. 40.
- ¹³ WERNISCH M.: *Ratio voluntatis u M. Jana Husa. K roli pojmů rozumu a vůle ve struktuře Husova učení.* In: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi.* Praha 1995, s. 127.
- ¹⁴ Ve spise *Contra Iohannem Stokes* Hus píše, že argumentem pro víru je trojí zdroj pravdy: pravda zřetelně vyjádřená v Písmu svatém, pravda poznaná smysly a pravda vyplývající z nezvratné rozumové úvahy (*Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou.* Překlady, komentáře a poznámky. Jana Nechutová a Jana Fuchsová. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno 2015, s. 33).
- ¹⁵ SEIFERT J.: *Pravda jako fundament svobody a svědomí.* In: *Jan Hus na přelomu tisíciletí.* Husitský Tábor, Supplementum 1. Tábor 2001, s. 288.
- ¹⁶ WERNISCH M.: *Ratio voluntatis u M. Jana Husa,* s. 129.
- ¹⁷ Srov. VALEŠ J.: *Jak první reformace nakládala s Augustinem a jeho spisy.* In: *Theologia vitae.* 2009 č. 2, 85–114.
- ¹⁸ WERNISCH M.: *Ratio voluntatis u M. Jana Husa,* s. 129.
- ¹⁹ *Listy Husovy,* Praha 1901, cit. s. 196.
- ²⁰ *Mistr Jan Hus O církvi.* Přeložili a poznámkami opatřili František M. Dobiáš a Amedeo Molnár. Československá akademie věd Praha 1965, s. 68.
- ²¹ Tamtéž, cit. s. 170.
- ²² Tamtéž, cit. s. 111.
- ²³ Srov. POSPÍŠIL C. V.: *Husovská dilemata.* Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2015, s. 152.
- ²⁴ *O postačitelnosti Kristova zákona.* In: *Husova výzbroj*

- do *Kostnice*. K vydání připravili F. M. Dobiáš a Amedeo Molnár. Kalich Praha 1963, cit. s. 92.
- ²⁵ Tamtéž, s. 94.
- ²⁶ Tamtéž, s. 87.
- ²⁷ Srov. *Tomáš Akvinský. Výklad Vyznání víry a Desatera*. Překlad a úvodní studie Tereza Poštová, Praha 2011, s. 118–119.
- ²⁸ *Velký sociologický slovník*. II. díl, Univerzita Karlova, Karolinum 1996, s. 1253.
- ²⁹ *Psychologický slovník*. Pavel Hartl, Helena Hartlová, Portál 2009, s. 577.
- ³⁰ Tamtéž, s. 577.
- ³¹ Srov. *Základy víry Církve československé husitské*. Praha 2014, ot. 65 a ot. 66. „**Co zbývá z prvotního zjevení v člověku? Z prvotního zjevení zbývá v člověku hříchem porušené svědomí a tušení Boha. Co je svědomí? Svědomí jakožto vědomí mravního zákona je znamením, že člověk je odpovědný svému Pánu a Stvořiteli, jemuž patří, ačkoliv se od něho vzdálil**“ (cit. s. 39).
- ³² NOVOTNÝ A.: *Biblický slovník*. Kalich – Česká biblická společnost 1992, s. 1032.
- ³³ Srov. ANZENBACHER A: *Úvod do etiky*. Zvon Praha 1994, s. 79.
- ³⁴ *Výklad Sentencí*. In: *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. Svazek III. Spisy latinské Přeložil M. Svoboda, Praha, cit. s. 250.
- ³⁵ Tamtéž, s. 251.
- ³⁶ Tamtéž, s. 251.
- ³⁷ KEJŘ J.: *Jan Hus známý i neznámý*. Karolinum Praha 2010, s. 56.
- ³⁸ *Jan Hus: Dcerka. O poznání cesty pravé ke spasení*. Kalich Praha 1995, cit. s. 20.
- ³⁹ *Magistri Iohannis Hus. Opera omnia IV. Drobné spisy české*. Academia Praha 1885, s. 166.
- ⁴⁰ *Malý staročeský slovník*. Státní pedagogické nakladatel-

- ství. Praha 1978, s. 427.
- ⁴¹ *Jan Hus: Dcerka*, cit. s. 19.
- ⁴² *Tomáš Kempenský: Následování Krista*. Česká katolická charita, Praha 1969, cit. s. 53.
- ⁴³ *Jan Hus: Dcerka*, cit. s. 19.
- ⁴⁴ Tamtéž, cit. s. 21–22.
- ⁴⁵ Tamtéž, s. 22.
- ⁴⁶ Tamtéž, cit. s. 22.
- ⁴⁷ Tamtéž, s. 21.
- ⁴⁸ *Konec o svatém muži a ctihodném muži mistru Janu Husovi, horlivém milovníku pravdy Ježíše Krista, a jeho utrpení, jež pokorně vytrpěl*. In: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 24–159.
- ⁴⁹ *Listy Husovy*, cit. s. 83.
- ⁵⁰ Tamtéž, cit. s. 215.
- ⁵¹ Tamtéž, cit. s. 217.
- ⁵² *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Svoboda Praha 1981, cit. s. 96.
- ⁵³ *Ze zpráv a kronik doby husitské*, cit. s. 156.
- ⁵⁴ Srov. SEIFERT J.: *Pravda jako fundament svobody a svědomí*, s. 238.
- ⁵⁵ WERNISCH M., *Ratio voluntatis u M. Jana Husa*, s. 129.
- ⁵⁶ Srov. *Tomáš Kempenský: Následování Krista*, s. 128. „Bože, buď mou silou a veškerou mou důvěrou, neboť svědectví mého svědomí mi nedostačuje.“
- ⁵⁷ ČORNEJ P.: *Husův rok: Pokus o bilanci*. Universum. Revue České křesťanské akademie. 2015, č. 4, s. 34–37.
- ⁵⁸ BUTTA T.: *Kardinál Miloslav Vlk a jeho ekumenické aktivity v roce 600. výročí Jana Husa*. In: *Miloslav kardinál Vlk/Reflexe a vzpomínky*. Vladimíra Vaničková a kol. (ed.) Centrum pro studium demokracie a kultury, o. p. s. a Ústav pro studium totalitních režimů, Brno – Praha 2021, s. 445–698; RUMML Joel: *Liturgie smíření k 600. výročí upálení mistra Jana Husa*. In: *Miloslav kardinál Vlk /*

Z pramenů a literatury:

Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace. Ota HALAMA (ed.). Kalich Praha 2014.

ANGELUS PACIS. Sborník prací k poctě Noemi Rejchrtové. Uspořádali Pavel B. Kůrka – Jaroslav Pánek – Miroslav Polívka. Historický ústav Praha 2008.

BARTLOVÁ Milena: *Ikonografie kalicha, symbolu husitství.* In: *Husitský Tábor.* Supplementum 1, Tábor 2001, s. 453–460.

BARTLOVÁ M.: *Pravda zvítězila. Výtvarné umění a husitství 1380–1490.* Academia Praha 2015.

BARTOŠ František Michálek: *O podstatě křesťanství a dědictví Jednoty bratrské.* Kalich Praha 1948.

BARTOŠ F. M.: M. *Jakoubek ze Stříbra.* In: *Světcí a kacíři.* Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, Praha 1949, s. 82–105.

BARTOŠ F. M.: M. *Jan Rokycana.* In: *Světcí a kacíři.* Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, Praha 1949, s. 196–223.

BENEŠ Jiří: *Biblické a patristické zdroje Husova kázání o pokoji a Komenského irénismu.* In: *Studia Comeniana et historica,* 2015, č. 93–94, s. 33–45.

BEUTEL Albrecht: *Martin Luther. Uvedení do života, díla a odkazu.* Kalich Praha 2017.

Bible kralická. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Podle posledního vydání z roku 1613. Česká biblická společnost. Praha 2010.

Bible kralická šestidílná. Kompletní vydání s původními poznámkami. Česká biblická společnost Praha 2014.

Bohuslava Bílejovského Kronika česká. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta. Praha 2011.

BONAVENTURA: *Breviloquium. Kompendium scholastic-ké teologie.* Přel. Ctirad Pospíšil. Vyšehrad Praha 2004.

BORECKÝ František: *Mistr Jakoubek ze Stříbra.* Kalich Praha 1945.

BOUBÍN Jaroslav; ZACHOVÁ Jana: *Žaloby katolíků na Mistra Jana z Rokycan.* Vydáno u příležitosti 600. výročí narození Mistra Jana z Rokycan. Státní okresní archiv Rokycany 1997.

BOUBÍN J.: *Mistr Jan z Rokycan. Stručný náčrt jeho život-ních osudů.* In: *Žaloby katolíků na Mistra Jana z Rokycan.* Vydáno u příležitosti 600. výročí narození Mistra Jana z Rokycan. Státní okresní archiv Rokycany 1997, s. 5–19.

BOUBÍN J.: *Jan Rokycana. Poznámky k „druhému životu“ husitského arcibiskupa.* In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany.* Vědecká konference o životě, díle a historickém významu Mistra Jana z Rokycan. Suppl. Historie 3/1997, s. 5–19.

BOUBÍN J.: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor.* Vyšehrad Praha 2005.

Hledání nové Evropy. Projekt krále Jiřího. Jaroslav Boubín a kol. Nakladatelství Historický ústav Praha 2015.

BUTTA Tomáš: *Odkaz české reformace v našich zemích.* ČZ 2010, č. 22, s. 1.4.

BUTTA T.: *Husův odkaz pro současnost.* ČZ 2011, č. 28, s. 1.3.

BUTTA T.: *Kazatelské poslání a katechetická činnost Mistra Jana Husa.* In: *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho posel-*

ství víry dnešku. Církev československá husitská. Praha 2012, s. 73–81.

BUTTA T.: *Jan Rokycana a Jan Žižka. Malé zamyšlení nad duchovním a politickým rozměrem husitství.* In: *Jan Žižka. Sborník projevů a přednášek. Církev československá husitská* Praha 2012, s. 4–5.

BUTTA T.: *Jan Žižka a přijímání pod obojí.* In: *Jan Žižka z Trocnova. Sborník projevů a přednášek.* Praha 2014, s. 25–27.

BUTTA T.: *Seznámení s Mistrem Janem. Pohledy na českého reformátora Jana Husa a úryvky z jeho spisů.* Církev československá husitská. Druhé vydání. Praha 2015.

BUTTA T.: *M. Jan Hus, česká reformace a Církev československá husitská.* In: *Naše a evropská společnost. Sborník projevů, přednášek a příspěvků při příležitosti 165. výročí narození Tomáše Garrigua Masaryka.* Praha 2015, s. 37–41.

BUTTA T.: *Náboženské vyučování v české reformaci. Příspěvek k dějinám a funkci katechismu.* Praha 2016.

BUTTA T.: *Význam Bible a svědomí u Mistra Jana Husa.* In: *Studia theologica* 2015, č. 4, s. 301–309.

BUTTA T.: *Identita Církve československé husitské ve vztahu k historickým výročím M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského.* TR 2017, č. 1, s. 9–16.

BUTTA T.: *Chelčický a Žižka – dvě rozdílné postavy a jejich odkaz aneb pohled T. G. Masaryka na českou reformaci v historickém kontextu.* In: *Jan Žižka z Trocnova. Sborník projevů a přednášek. Církev československá husitská* Praha 2019, s. 12–14.

BUTTA T.: *Jiří z Poděbrad v tradici Církve československé husitské.* In: *Jiří z Kunštátu a na Poděbradech 1420.* Václav

Liška (ed.). Academia Economica s.r.o. Zlín 2019, s. 159–178.

BUTTA T.: *Aktuálnost české reformace. Události, postavy, teologie*. Praha 2020.

BUTTA T.: *Čtyři sta let od bitvy na Bílé hoře*. ČZ 2020, č. 48, s. 1.3.

BUTTA T.: *Kardinál Miloslav Vlk a jeho ekumenické aktivity v roce 600. výročí Jana Husa*. In: *Miloslav kardinál Vlk / Reflexe a vzpomínky*. Vladimíra Vaníčková a kol. (ed.) Centrum pro studium demokracie a kultury, o. p. s. a Ústav pro studium totalitních režimů. Brno – Praha 2021, s. 445–698.

BUTTA T.: *Mistr Jakoubek ze Stříbra, náboženské směry v Čechách a odkaz utrakvismu*. In: *Kompaktáta*. Václav Liška a kol. Památková komora ČR 2021, s. 17–38.

BUTTA T.: *K teologickému pojetí eucharistie Mistra Jana Rokycany*. ČZ 2021, č. 8, s. 1.3.

BUTTA T.: *Slovo o duchovním poselství husitství*. ČZ 2021, č. 42, s. 1.

BUTTA T.: *Husitství v našich dějinách a dnes*. In: časopis Husita, 2021, č. 6, s. 9–11.

BUTTA T.: *Za světlem moudrosti s J. A. Komenským. Ze života, díla a myšlenkového odkazu teologa, pedagoga a univerzálního reformátora*. Církev československá husitská Praha 2022.

BUTTA T.: *Jan Amos Komenský – jeho spiritualita, vlastenectví a teologické myšlení*. In: *Posel porozumění*. Sborník k 430. výročí narození Jana Amose Komenského. Tomáš Butta – Bohdan Kaňák – Martin Jindra (eds.), CČSH Praha 2022, s. 7–42.

BUTTA T.: *Jan Amos Komenský a jeho vyrovnávání se s utrpením z hlubiny víry*. ČZ 2022, č. 13, s. 5–6.

BUTTA T.: *Vztah ke světu a duchovní zkušenost Jana Amose Komenského*. ČZ 2022, č. 32, s. 3.

BŮŽEK Václav – KRÁL Pavel – PRAŽÁKOVÁ Kateřina: *České stavovské povstání. Mezi Prahou, Drážďany, Heidelbergem, Londýnem a Mnichovem*. Praha 2022.

Centrum Mistra Jana Husa v Husinci. Historie – obnova – odkaz. T. Butta; B. Kaňák (eds.) Blahoslav Praha 2017.

Comenius 1592-1670. Doba mezi rozumem a šílenstvím. Jan Amos Komenský a jeho svět. Lenka Stolarová – Vít Vlnas (eds.) Brno a Ústí nad Labem 2020.

Comenius als Theologe. Herausgegeben von Vladimír J. Dvořák und Jan B. Lášek. Nadace Comenius, Prag 1998.

COUFAL Dušan: *Polemika o kalich. Mezi teologií a politikou 1414–1431*. Praha Kalich 2012.

COUFAL D.: *Turnaj víry. Polemika o kalich na Basilejském koncilu 1431–1433*. Filosofia Praha 2020.

COUCEIRO, Eduardo Fernández: *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 2011.

ČAPEK J. B.: *Komenského vlastenectví a jeho vztah k jiným národům*. In: *Studia Comeniana et historica* 1983, č. 26-Sb., s. 99–107.

ČAPKOVÁ Dagmar: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J. A. Komenského*. Praha 1987.

ČAPKOVÁ Dagmar: *OPERA DIDACTICA OMNIA J. A. Komenského*. Praha – Přerov 2007.

Československá církev a Jednota bratrská (Sborník prací k 500. výročí staré Jednoty bratrské). Uspořádal Miloš KANĀK. Praha 1967.

JAN ŽIŽKA 600 let
1424 - 2024